
Dobříšská konference – fragmenty vzpomínek a reflexe po 20 letech

Necelý rok po svém vzniku zorganizoval Federální výbor životního prostředí ČSFR do těch dob jednu z nejvýznamnějších mezinárodních akcí v oblasti životního prostředí. Ve dnech 21. – 23. 6. 1991 se na zámku v Dobříši uskutečnila konference environmentálních ministrů z 31 zemí Evropské hospodářské komise OSN (EHK) a 7 vysokých představitelů mezinárodních institucí pod názvem *Životní prostředí pro Evropu*. Nezůstalo u konference, díky dohodě o dalším postupu vznikl celý proces na nejvyšší úrovni nazvaný stejně, nebo jako dobříšský či postdobříšský proces (Environmental Ethics, 2007; Dlouhá, 2007; Hlaváček, ed., 2009; Huba a kol., 2005; Šremer, 2007).

Jako tehdejší pracovníci Federálního výboru bychom se rádi se čtenáři podělili o fragmenty vzpomínek na přípravu a vlastní průběh konference a pokusili se o reflexi významu konference.

Jaký byl dobový kontext?

J. Kára: Ve zpětném zrcátku se dnes počátek 90. let minulého století jeví jako krátké unikátní období, kdy se s koncem studené války znovu otevřel prostor pro dějinný optimismus, kdy se lepší svět zdál být téměř na dosah ruky. Tehdy panovalo silné přesvědčení, přinejmenším v centru Evropy, že ta pozitivní trajektorie teprve začíná a že samozřejmě bude pokračovat. Ale ona možná spíše vrcholila. Bylo to období velkých změn a velkých vizí.

Příprava Dobříšské konference probíhala v otřásajících se geopolitických souřadnicích: ještě tu byl – jakkoli se drolicí a rozkládající – Sovětský svaz, ještě tu byla Jugoslávie a ještě se v ní neválcilo (vyhlášení nezávislosti Slovinska přišlo pár dní po konferenci); Německo již bylo sjednoceno. Střední a východní Evropa hleděla s nadějí (a často s nekritickým očekáváním) k západu, západ hleděl s nadějí k východu, tyto dva světy se k sobě rychle přibližovaly, ale ještě se dva neznaly.

Životní prostředí bylo důležitým tématem středoevropských revolucí a revoluční étos stále ještě dozníval a prosakoval do mnoha sfér běžného života. Klíčové environmentální zákony byly přijímány jak na běžícím pásu, otevírající se hranice vybízely k mezinárodní spolupráci. Půda pro „Dobříš“ byla prostě „nakypřena“.

P. Šremer: Pokud se podíváme k nám, bylo to období, kdy jsme se po padesáti letech stali svobodnými – právě 21. června, v den zahájení konference, odjel poslední železniční transport s vojáky sovětské okupační armády, ale ještě jsme byli ve společné federaci. Zima 1990/1991 přinesla těžký a dlouhotrvající smog v zamořeném Československu a byly zde i další problémy, např. několik tisíc černých skládek. Proto jsme spěchali s přípravou nových zákonů – tehdy byl uzákoněn první odpadový zákon (za starého režimu žádný neexistoval), připravovali jsme modernější zákon na ochranu ovzduší (ten starý se spokojil s výškou komínů) a v dubnu 1991 federální vláda schválila *Státní program péče o životní prostředí v ČSFR*.

Kdy se zrodila myšlenka Dobříše?

P. Šremer: Vzešla bezesporu z hlavy Josefa Vavrouška. Vzpomínám si, že poprvé jsem se dozvěděl o myšlence uspořádání konference na jedné z pracovních schůzek s ministrem, které se účastnil i tehdejší předseda výboru životního prostředí SNR Mikuláš Huba (jako člen kolegia, tj. nejvyššího vedení Federálního výboru pro životní prostředí (FVŽP) – výbor totiž nebyl organizován jako klasické ministerstvo, ale jako nadresortní: měl kolegium, tj. řídicí orgán, složený z reprezentantů nejdůležitějších institucí celé ČSFR) a Juraj Mesík, jako tehdejší ředitel odboru FVŽP. Bylo to už v roce 1990, po dvou konferencích, kterých se ministr Vavroušek účastnil a které ho velmi inspirovaly: v polovině května to byla regionální konference zemí EHK OSN v norském Bergenu, jež byla jednou ze série přípravných konferencí na *Konferenci OSN o životním prostředí a rozvoji* v Riu de Janeiro v roce 1992. Zabývala se hlavně pokrokem zemí EHK OSN v provádění doporučení ze zprávy komise OSN vedené G. H. Brundtlandovou. V červnu pak následovala *Dublinká konference ministrů životního prostředí Evropských společenství* (ES), Evropského sdružení volného obchodu (ESVO) a zemí střední a východní Evropy. Ta se zabývala ozdravnými kroky k zlepšení životního prostředí v celé Evropě a ve střední a východní Evropě zvláště (závěry konference pak dokonce schválil summit Evropské rady tamtéž v deklaraci o environmentálním imperativu, který říká, že rozvoj musí být udržitelný a příznivý k životnímu prostředí).

J. Kára: Poptávka po mezinárodní spolupráci při řešení problémů životního prostředí ve sjednocující se Evropě by nějakou „Dobříšskou konferencí“ dříve nebo později nejspíše vyvolala. Ale ta pravá „Dobříšská“ v červnu 1991 by bez osobnosti Josefa Vavrouška jednoduše nebyla. On byl tím vizionářem a hybatelem, který správně vyhodnotil dobový kontext a velel k překonání odporu na mnoha stranách, tím, kdo mávl rukou nad provozními i protokolárními problémy, stejně tak jako nad někdy až komickým nedostatkem zkušeností nás, kteří jsme mu pomáhali, a nad šibeničním nedostatkem času a kapacit na přípravu konference. Josef byl přesvědčen, že je třeba spěchat – tušil, že je doba, kdy možno vykonat zásadní skutky (jako třeba vyhnout se při transformaci postkomunistických zemí vývojovým chybám západních zemí, například pastí masové spotřeby na úkor kvality životního prostředí a života). Opět ve zpětném zrcátku je dnes zřejmé, že vizionářství Josefa Vavrouška bylo již tehdy pro mnohé poněkud nepohodlné, ale doba ještě přála vizím a Josef byl při své vehemenci prostě nezastavitelný. I když třeba již na Dobříši se podařilo zkušeným negociátorům ze závěrečného dokumentu téměř vytěsnit jeho stěžejní téma – „lidské hodnoty a environmentální etiku pro udržitelný rozvoj“.

Odkdy probíhal přípravný proces?

J. Kára: Příprava konference byla krátká, hektická, poněkud amatérská a plná pochyb nás nemnohých v organizačním týmu, pochyb, které neustále rozptyloval neochvějný Josef. Konference se připravovala „na koleně“, už byly stolní počítače, ale nebyly mobily. Mám pocit, že to byl zlatý věk faxu, že přes faxy probíhala podstatná část komunikace napříč Evropou i uvnitř ČR. Několik týdnů před stanoveným termínem konference se ze zahraničí začaly množit dotazy, o čem že se bude jednat a co má být výstupem akce. Josef Vavroušek tedy přes noc „zhmotnil“ svoje vize a narychlo byla svolána přípravná schůzka, na níž zkušení evropští negociátoři cupovali, drtili, přeskupovali, doplňovali a nahrazovali Josefův text. Během své pozdější diplomatické kariéry jsem nic podobného neviděl, bylo to téměř přízračné: místo obvyklých slovíček či čárek vzduchem létaly celé věty či odstavce, rodil se nový text. Z Josefova originálu sice nezbylo o moc víc než torzo, ubylo étosu, ale objevila se řada cenných a realistických tezí, lépe srozumitelných zavedeným aparátům ministerstev a mezinárodních organizací. Poněkud neobratné vize dostaly „reality check“; bylo to jistě i ku prospěchu věci, ale cosi noblesnějšího a „vyššího“ se v tom už ztrácelo.

P. Šremer: Bylo zřejmé, že k zorganizování konference ministrů životního prostředí zemí Evropské hospodářské komise OSN a důležitých mezinárodních

institucí, která by měla významným způsobem pomoci při řešení velkých problémů životního prostředí, nebude stačit klasický způsob práce. Proto ministr vytvořil malou pracovní skupinu, kde byli noví pracovníci z různých útvarů FVŽP, mající z předchozího zaměstnání zkušenost s mezinárodní spoluprací a organizováním mezinárodních konferencí (dřívější Státní komise pro vědecko technický a investiční rozvoj byla zaměřena jinak, zkušenosti měla povětšinou s byrokratickou Radou vzájemné hospodářské pomoci – RVHP v rámci socialistického tábora). Při přípravě pomáhali i externí pracovníci, naši emigranti a studenti na praxi. Samotnou skupinu řídil Jan Kára, který jako geograf měl zkušenosti s mezinárodní spoluprací, ve skupině byl i Jiří Dlouhý, který již v minulosti organizoval mezinárodní vědecké konference, oba jsou spoluautory této vzpomínky. Pracovní skupina se zodpovídala nikoliv příslušnému náměstkovi, ale přímo ministrowi a byla jím úkolována. Další vzpomínka se týká naší obavy, zda takovou konferenci odsouhlasí federální vláda. Ministr to vyřešil šalamounsky: nejprve pracovní skupina zajistila účast některých důležitých mezinárodních institucí, a pak teprve byla vláda požádána o souhlas: těžko už v takové situaci mohla vláda říci ne – zvláště tehdy, kdy bylo heslo návratu do Evropy ještě čerstvé, dokonce i u ministra financí, jímž byl Václav Klaus. Na přípravu takové konference je obvykle rok málo, v tomto případě muselo stačit jen několik měsíců.

J. Dlouhý: Původně jsem přípravu ministerské konference se zájmem pozoroval a posuzoval (jako organizátor významné mezinárodní vědecké konference v roce 1987) zpovzdálí. Během nedlouhé doby se však ukázalo, že mé zkušenosti by se Josefu Vavrouškovi hodily, a tak jsem si vzal v akademii věd několikaměsíční neplacené volno a vrhl se do víru přípravy vrcholného diplomatického setkání v oblasti životního prostředí.

Celá organizace konference byla na bedrech velmi malé skupinky lidí – sekretariát tvořili čtyři lidé a teprve v samém finále se přidali další pracovníci ministerstva. O diplomatickém protokolu nikdo z nás neměl prakticky „ani páru“ (včetně Josefa Vavrouška), ale náš zápal pro věc a nebývalá tolerance ostatních účastníků k podivným praktikám „těch nadšenců z nových demokratických zemí“ umožnily konferenci úspěšně zorganizovat.

Vzpomínáte si ještě na samotný konferenční maráton?

J. Dlouhý: Jako místo konference byl vybrán zámek v Dobříši, za socialismu sídlo československých spisovatelů, komplex s nádhernými zahradami, pěkným sálem a několika honosnými pokoji. Do sálu se ovšem vešel jen omezený počet účastníků, a tak do něj měli přístup nakonec maximálně tři zástupci každé delega-

ce, ostatní mohli pouze poslouchat přenos ve vedlejších místnostech.

Rozpočet konference byl velmi skromný – československá vláda přidala ze státního rozpočtu na konferenci cca 1 mil. Kčs, přispěly některé mezinárodní organizace, především Evropská komise a celý rozpočet nepřesáhl 4. mil Kčs. To byla vzhledem k rozsahu konference i doprovodných akcí (koncert, výstava fotografií, výstava knih) nepatrná částka, rozpočty posledních dvou konferencí v Bělehradě a Astaně byly mnohonásobně vyšší.

Zajímavé je také to, že když srovnáváme situaci při dalších jednáních, byla účast delegátů na Dobříšské konferenci na nejvyšší úrovni – účastnili se jí dva prezidenti – nejen Václav Havel, který konferenci zahajoval, ale také prezident Švýcarské konfederace, kterým byl v té době předchozí švýcarský ministr životního prostředí Flavio Cotti. Všechny delegace byly vedeny ministry životního prostředí, kteří byli přítomni po celou dobu konference, stejně jako komisař pro životní prostředí ES.

P. Šremer: I průběh konference byl dalším velkým zážitkem. Už úvodní projev prezidenta Havla s jeho výzvou k pokoře, spolupráci a sjednocování evropského kontinentu navodil dělnou atmosféru. Obdobně významný byl příspěvek švýcarského prezidenta: ten už v té době nastínil nutnost řešit nejen znečištění ovzduší, ale i klimatické změny. Velmi jsme tehdy oceňovali, že vyzdvihl nutnost dlouhotrvajícího procesu a souhlasil s uspořádáním následující konference, na kterou pozval účastníky do Švýcarska. Stanovil základní cíle, reciprocitu mezi závazkem středoevropských zemí dosáhnout západoevropské standardy ochrany životního prostředí a závazkem západoevropských zemí jim v tom všestranně pomoci (to potom bylo zabudováno do závěrečného dokumentu). Při vizionářském vystoupení ministra Vavrouška jsme na něj byli pyšní, neboť to byl zásadní projev o budoucím evropském systému péče o životní prostředí a novém uspořádání ochrany životního prostředí na globální úrovni, vytýčil i zaměření programu životního prostředí pro Evropu a jako velmi důležitý úkol viděl hledání lidských hodnot pro dosažení harmonie mezi lidstvem a přírodou. Při čtení závěrů první ministerské konference *Životní prostředí pro Evropu* jsme pociťovali zázrak okamžiku, bylo patrné, že se jedná o svým způsobem dějinnou událost.

Jak pak pokračovala práce na plnění dohodnutého?

P. Šremer: Započala velmi záhy, zvláště se švýcarskými kolegy v rámci pracovní skupiny podílející se na přípravě *Akčního programu pro životní prostředí ve střední a východní Evropě* a dalších úkolech. V oblasti mezinárodní spolupráce se ještě podařilo na jaře roku

1992 zorganizovat konferenci ministrů zemí střední a východní Evropy v Tatranských Matliaroch. FVŽP však už měl od Dobříšské konference před sebou jen rok činnosti, po jeho zrušení to byl úkol ministerstev obou republik, kdy došlo k určitému zpomalení, danému také přerušením kontinuity (J. Vavroušek se svými kolegy už ve státní sféře nemohl působit, následně konference v Lucernu v roce 1993 se však aktivně účastnil jako reprezentant nevládního sektoru).

Co můžete říci k očekáváním, resp. významu konference?

J. Kára: Dobříšskou konferenci lze jednoznačně považovat za úspěch, jakkoli dobově podmíněný. Konference s akcentem na „jedinou“ Evropu nepochybně přispěla v době, kdy to ještě zdaleka nebylo samozřejmé, k vědomí evropské sounáležitosti, k propojení východu a západu – a stala se základnou, pozdější mnohavrstevné spolupráce. Byl to ovšem i střet „kultur“, etablovaného západu a stále ještě trochu chaotického postkomunistického světa, střet vizí a velkých očekávání s pragmatickými přístupy rutinérů, kterým také šlo o životní prostředí, ale kteří byli při hledání řešení možná vedení spíše citem pro podnikatelské příležitosti, než etikou a hlubinnými hodnotami. Konference nejspíš nenaplnila očekávání a ambice jejího „otce“ Josefa Vavrouška (bral to sportovně), ale přesto (nebo právě proto) je ji možno považovat za jeden z klíčových mezníků konvergence postkomunistického a západního světa.

J. Dlouhý: Konference byla signálem nového přístupu v oblasti nejen životního prostředí, ale otevřenosti společnosti vůbec. Pravděpodobně poprvé byla v rámci ministerského jednání uvítána delegace z paralelní konference nevládních organizací a byly zde předneseny a diskutovány její závěry. Na té nejvyšší úrovni dala dohromady nejen ministry z evropského regionu OSN, ale také všechny důležité globální hráče jako velké světové banky (Světová banka, EBRD), zástupce různých orgánů a organizací OSN, mezinárodních organizací jako IUCN, ale i NATO.

J. Dlouhá: Přizvala ovšem také umělce (fotografy Josefa Koudelku a Pavla Štecha či Stamicovo kvarteto) a také filozofy, kteří vedli celou jednu sekci konference věnovanou lidským hodnotám. Zájem a péče o životní prostředí tak byly poprvé pojaty jako akt všeobecné lidskosti, humanity, která by měla spojovat různé partikulární zájmy a ne je stavět proti sobě. Když pomineme všechny oficiální dokumenty, byly hlavní myšlenky, které Josef Vavroušek prosazoval:

- Životní prostředí v Evropě není problémem států, ale geografických regionů. Po proběhlých změnách máme sice různé výkonné ekonomiky, ale především vzhledem k problémům životního prostředí jsme si všichni rovni a musíme je řešit společně.

- Problémy životního prostředí nelze řešit jen technickými prostředky, je třeba změnit základní filozofii lidského chování, musíme změnit lidské hodnoty a priority jednání.

Tato etická dimenze odlišovala Dobříšskou konferenci od všech ostatních jednání tohoto druhu a navodila tehdy velice příjemnou a vstřícnou atmosféru. Naděje, které se k obnově životního prostředí upínaly, pak byly v základu mnoha závazků a budoucích činů.

* * *

P. Šremer: Josef Vavroušek vytýčil na konferenci tři zásadní cíle: (1) Příspěvek k vytvoření budoucího evropského systému ochrany a tvorby životního prostředí jako součásti světového systému. To se konferenci podařilo až překvapivě. (2) Vytvořit program životního prostředí pro Evropu. Takový program byl vytvořen, další pokračování je nyní obtížné, probíhá daleko více na úrovni členských států EU. (3) Hledat lidské hodnoty pro dosažení harmonie mezi lidstvem a přírodou. Na konferenci o této základní otázce bylo diskutováno za účasti předních filosofů, pak však na úrovni ministerských konferencí k pokračování nedošlo, jak zmiňují již kolegové. To je tedy největší nesplněná výzva z konference směrem do budoucnosti.

Literatura

- Dlouhá, J.: Životní prostředí pro Evropu. *Envigogika* 2007, 2, 1. (<http://envigogika.cuni.cz/index.php/77>)
- Environmental Ethics (Background Materials of the Dobris Ministerial Conference 1991). *Envigogika*, 2007, 2, 1. (<http://envigogika.cuni.cz/index.php/en/598>)
- Hlaváček, J. (ed.): Proces Životní prostředí pro Evropu: úspěchy a výzvy. 1. vyd., Praha : Ministerstvo životního prostředí, 2009, 270 s.
- Huba, M., Nováček, P., Růžička, T., Rynda, I., Šimice, R. (eds.): Josef Vavroušek. Na cestě k trvalé udržitelnosti. In: Sborník k nedožitým 60. narozeninám. Brno : Nadace Partnerství a ZO ČSOP Veronica, 2005, 95 s.
- Šremer, P.: Dobříšská konference Životní prostředí pro Evropu. *Životné prostredie*, 2007, 41, 4, s. 199 – 202.

RNDr. Jana Dlouhá, Ph.D. jana.dlouha@czp.cuni.cz
Ing. Jiří Dlouhý, jiri.dlouhy@czp.cuni.cz
Centrum pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy, José Martího 2, 162 00 Praha
RNDr. Jan Kára, jan_kara@mzv.cz
Ministerstvo zahraničí ČR, Loretánské náměstí 101/5, 118 00 Praha
prom. biol. Pavel Šremer, sremer@seznam.cz
Praha

Deklarace závislosti

Vedeni obavou o zachování perspektivy lidstva vyjadřujeme znepokojení nad tím, jak současná globalizující se kultura (civilizace) svou expanzí destruuje Zemi a ničí předpoklady pro život budoucích generací. Země člověku nepatří a člověk není přírodě nadřazen. Přesto dnes naše kultura nevratně pustoší velkolepé, miliardy let se formující dílo přirozené pozemské evoluce. Vyčerpává neobnovitelný přírodní kapitál Země, hubí miliony let staré organismy, rozsáhlé ekosystémy a rozvrací globální systém života. Likviduje přírodní podmínky, jež stály u zrodu člověka a s nimiž jsme dosud biologicky sourodí. Je načase přestat se samolibým obdivem ke všemu lidskému a kulturnímu, a naopak šířit obdiv a pokoru před fascinující evoluční uspořádaností Země, která je jediným možným hostitelským systémem kultury. Kořistnický přístup k přírodě, který byl kdysi užitečný pro rychlou expanzi lokálních kultur ve zdravé biosféře, musíme v éře globalizované kultury opustit. Žádný biologický druh, včetně člověka, který vytvořil kulturu, není s to si podrobit přírodu. Genomy biologických druhů jsou nepatrným zlomkem evoluční moudrosti života a ani naše teoretické vědění nemůže

pochopit jeho komplexitu. Kolébkou, domovem i hrotem člověka je biosféra, již se i lidská kultura musí podřídit.

Pokud nezmírníme konflikt protipřírodní kultury se Zemí, bude se obyvatelnost naší planety zhoršovat a celý lidský druh může vlastní vinou předčasně vyhynout. Ústředním motivem obecných intelektuálních úvah, jímž byl v antice údiv, ve středověku pokora a v novověku pochybnost, se nyní stává obava. Nové evolučně ontologické pochopení světa nás proto vyzývá, abychom uznali nepodmíněnou hodnotu přírody a na přírodě závislou, pouze instrumentální hodnotu kultury.

V souladu s výše řečeným zdůrazňujeme, že:

1. Pouze biosféra jako celek je nejmenším relativně autonomním systémem schopným dlouhodobého vývoje v čase. Všechny její subsystémy, jedinci, populace, biocenózy i kultura jsou dočasné a nesamostatné, existenčně závislé na tvořivosti a prosperitě biotického celku. Dokonce i harmonická výchova našich dětí předpokládá – vedle biologické matky – přítomnost neosobní matky přírody.